

„LITURGISCHES JAHRBUCH”

2017 był rokiem obchodów 500-lecia reformacji. Dla Kościoła ewangelickiego stał się też okazją do nowego wydania Biblii Lutra. Zbiegło się ono z nowym wydaniem niemieckiego tłumaczenia Biblii katolickiej (tzw. *Einheitsübersetzung*), które to tłumaczenie od jesieni 2018 r. ma być sukcesywnie wprowadzane do liturgii. Dlatego też wydawcy „Liturgisches Jahrbuch” zdecydowali się na zamieszczenie w pierwszym numerze kwartalnika z 2017 r. artykułów, które zajmują się liturgicznym przepowiadaniem słowa Bożego jako zasadniczym elementem liturgii chrześcijańskiej. Starano się ująć problem z ekumenicznego punktu widzenia.

Artykuł Thomasa Södinga *Gottes Gegenwart in seinem Wort. Lukanische Perspektiven zur Theologie der Liturige* („Boża obecność w Jego słowie. Perspektywa pism Łukaszowych w spojrzeniu na teologię liturgii”) wychodzi od określenia pozycji, jaką Nowy Testament zajmuje w liturgii. Pomijając krytykę, jaka jest podnoszona w tej kwestii, zaznacza, że jest on dokumentem liturgii, gdyż zawiera teksty wyrażające wiarę apostołów, która rodzi się w następstwie pójścia za Jezusem. Szczególnie ważne dla autora wydają się jednak księgi, których autorstwo przypisuje się św. Łukaszowi: Ewangelia oraz Dzieje Apostolskie. W nich słowo Boże nie jest w pierwszej kolejności przedmiotem refleksji teologicznej; opowiadają one raczej o praktyce Jezusa i pierwszych wspólnot w głoszeniu tego słowa. Söding porównuje głoszenie Jezusa oraz pierwotnej wspólnoty Kościoła. Dochodzi do trzech wniosków: po pierwsze, czytanie słowa Bożego w liturgii jest tradycją zapoczątkowaną przez Jezusa, którą przekazał swojemu Kościołowi; po drugie, liturgia chrześcijańska jest kontynuacją liturgii judaistycznej, która otrzymuje nowy fundament i nową formę dzięki osobie Jezusa Chrystusa; po trzecie, w pismach Łukaszowych Duch Święty zostaje ukazany jako Ten, który przybliży słowo Boże, napędza je sensem i daje mu dojść do głosu, przez co liturgia staje się uprzywilejowanym miejscem głoszenia.

Alexander Deeg w artykule *Von der vierfachen Gestalt des Wortes Gottes. Eine evangelische Perspektive zur Frage nach der Christusgegenwart in der Verkündigung der Schrift* („Poczwórna postać słowa Bożego. Perspektywa ewangelicka odnośnie do pytania o obecność Chrystusa w głoszeniu Pisma”), wychodząc od słynnego przedstawienia kazania Lutra w predelli ołtarza Cranacha w kościele

w Wittenberdze, przedstawia liturgię ewangelicką jako kult słowa, modyfikując przy tym koncepcję trojkiej postaci słowa Karla Bartha do koncepcji poczwórnej postaci słowa Bożego. Jednocześnie nie wzbrania się przed wyrażeniem krytyki co do niektórych form wypracowanych przez Kościół ewangelicki, postulując, chociażby zwiększenie obecności czytań biblijnych w liturgii.

Z kolei Alexander Zerfaß w tekście zatytułowanym „*Und das Wort ist Fleisch geworden*” (Joh 1,14). *Zur Gegenwart Christi in der gottesdienstlichen Schriftverkündigung* („«A Słowo ciałem się stało» (J 1,14). O obecności Chrystusa w liturgicznym przekazie słowa Bożego”), wychodząc od różnych propozycji brzmienia punktu 7 soborowej konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, zastanawia się nad tym, na ile Chrystus jest obecny w głoszonym słowie Bożym. Przedstawia rozwój nauki Kościoła w tej kwestii, powołując się na adhortację Benedykta XVI *Verbum Domini* z 2010 r., która, bazując na teologii inkarnacji, jest w zasadzie przypomnieniem argumentacji zaproponowanej już przez Orygenesusa. Wskazuje na problemy, jakie może to rodzić chociażby w perspektywie ekumenicznej (czy można mówić o obecności Chrystusa także w Starym Testamencie bez chrystologicznego zawłaszczenia Biblii hebrajskiej?). Przyjmując, że Chrystus jest obecny w Eucharystii na sposób realny (pod postaciami chleba i wina) i na sposób werbalny (w Słowie), ukazuje, że jest to zawsze obecność dynamiczna, co oznacza, że jest On na inny sposób obecny w Ewangelii, a na inny w pozostałych częściach Biblii czy też w jej głoszeniu (homilii).

Numer drugi kwartalnika z 2017 r. próbuje ukazać różnorodność pytań, teorii i metod liturgiki w Niemczech, choć redaktorzy zdają sobie sprawę, że trzy artykuły nie wyczerpują bogactwa tej dziedziny nauk. Zeszyt otwiera artykuł Stefana Bönterta „*Du hast uns geschaffen, doch wir kennen Dich kaum*”. *Gottesdienst feiern im Angesicht des Zweifels* („«Stworzyłeś nas, a my ledwo Cię znamy»). Świętowanie liturgii w obliczu wątpliwości”). Przedstawia on, jak na przestrzeni wieków Kościół podchodził do kwestii wątpliwości w wierze, ukazując, że Sobór Trydencki właściwie nie pozostawił na nie żadnego miejsca nawet w liturgii, co nie było zbyt korzystne. Wskazuje, że liturgia w kształcie, w jakim znamy ją po Soborze Watykańskim II, konfrontuje wierzących nie tylko z wiarą, ale z całą paletą ludzkich doświadczeń i daje przestrzeń, w której człowiek może wyrazić całego siebie; uważa to za słuszne, bo z takim stanem rzeczy spotykamy się także w Biblii, która wyraża całe spektrum ludzkiej egzystencji w odniesieniu do Stwórcy. Przestrzenie w liturgii, które dają miejsce wątpliwości, to przede wszystkim czytania, psalmy, homilia, ale także znaki i symbole, jak choćby liturgia Męki Pańskiej w Wielki Piątek czy liturgia światła Wigilii Paschalnej. Kościół zatem powinien zostawiać przestrzeń dla wątpliwości i ciągle regulować potrzebne napięcie pomiędzy wątpliwością i zaufaniem.

Dzieło Romano Guardiniego *Vom Geist der Liturgie* („O duchu liturgii”) przeszło bogatą historię redakcji. Autor kilkakrotnie dokonywał przeróbek: dopisywał pasażę tekstu, to znów je usuwał, dodawał przypisy, redagował kolejne słowa wstępne. Jego dzieło wywarło znaczny wpływ na liturgikę i stało się fundamentalnym punktem odniesienia w tej dziedzinie teologii; zarazem inspirowało wielu znanych teologów jak choćby Waltera Kaspera czy Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. W setną rocznicę swojego pierwszego wydania doczekało się w końcu wydania historyczno-krytycznego, zawierającego tekst z wszystkimi zmianami na przestrzeni kolejnych wydań. Historię redakcji tego nieznacznego co do rozmiarów, ale bardzo wpływowego dzieła opisuje Stefan K. Langenbahn w tekście „...*dass es auch heute solche gibt, die aus den Voraussetzungen heraus lesen, aus denen das Büchlein geschrieben ist*”. *Plädoyer für eine historisch-kritische Lektüre und Edition von Romano Guardinis „Vom Geist der Liturgie”* („... że i dziś istnieją tacy, którzy czytają tę książeczkę z przesłanek, na których się ona opiera». Mowa obronna historyczno-krytycznej lektury i edycji dzieła «O duchu liturgii» Romano Guardiniego”).

Z kolei o. Jürgen Riegel SAC w tekście *Die Stola – textile symbolisierung des Dienstes vor Gott* („Stuła – tekstylny symbol służby Bogu”) roztrząsa problem, czy stuła jest częścią stroju liturgicznego, czy też insygnium urzędu. W sposób bardzo szczegółowy ukazuje historyczny rozwój jej użycia, interpretacji i znaczenia. Dochodzi do wniosku, że owo insygnium, które zazwyczaj jest ukryte pod szatami właściwymi danemu urzędowi święceń, jest przede wszystkim stałym znakiem przypominającym ordynowanemu o godności, jaka na mocy święceń stała się jego udziałem.

Stephan Winter w artykule bazującym na wykładzie inauguracyjnym po otrzymaniu profesury zwyczajnej w zakresie liturgiki na PTH Münster pt. „...*seid nicht gleichförmig...*” (Röm 12,2). *Das Widerständige der Liturgie als Quelle christlicher Spiritualität* („... nie bierzcie więc wzoru...» (Rz 12,2). To, co niezmiennie w liturgii, jako źródło chrześcijańskiej duchowości”) zastanawia się nad tym, czy liturgia może stać się dla współczesnego człowieka źródłem duchowości. W tym celu bada powiązania, jakie istnieją pomiędzy liturgią a duchowością, wskazując na przykładzie Rz 12,1-2, że praktyka kultyczna winna odpowiadać pewnemu stylowi życia, co nie jest możliwe ludzkimi siłami, ale koniecznie implikuje w sobie Boże miłosierdzie względem człowieka.

Rationale divinatorum officiorum Wilhelma Durandusa jest najważniejszym dokumentem historycznym traktującym o średniowiecznej liturgii. W ostatnim czasie składające się z ośmiu ksiąg dzieło doczekało się w niemieckim obszarze językowym nowego tłumaczenia, zawierającego także wprowadzenie mówiące o osobie

i twórczości Durandusa, wiele spisów i bogaty indeks rzeczowy. Artykuł Rudolfa Suntrupa „*Kirche*” in der hochmittelalterlichen Liturgieerklärung: Das „*Rationale divinatorum officiorum*” des Wilhelm Durandus („*Kościół*» w późnośrednio-wiecznym podręczniku liturgii: *Rationale divinatorum officiorum* Wilhelma Durandusa”) przedstawia pokrótce to ważne w historii liturgiki dzieło oraz omawia dwa poruszone w nim tematy: jakie znaczenie niesie ze sobą budynek kościelny i jego poszczególne elementy, oraz jak duchowość kościoła jest wyrażana poprzez elementy jego wystroju liturgicznego.

Artykuł Moniki Schug *Rupert Berger als pastoralliturgischer Autor. Bibliographie 1949–2016 des Münchener Diözesanspriester* („Rupert Berger jako autor pastoralno-liturgiczny. Bibliografia monachijskiego prezbitera diecezjalnego za lata 1949–2016”) zamyka trzecią część kwartalnika. Rupert Berger urodził się 26 czerwca 1926 r. w Traunstein. W wyniku zawirowań wojennych rodzina trafiła do Landshut, gdzie zdał maturę, po której rozpoczął studia filozoficzne we Fryzyndze. Po czterech semestrach kontynuował studia teologiczne w Monachium. 29 czerwca 1951 r. został wyświęcony na prezbitera. Był wykładowcą Wyższej Szkoły Filozoficzno-Teologicznej we Fryzyndze, a po jej zamknięciu w 1968 r. został proboszczem w Bad Tölz. Pracował tam aż do emerytury w 1997 r., po czym przeniósł się do rodzinnego Traunstein. Artykuł zawiera bogatą bibliografię jego pism z podziałem na poszczególne lata oraz gatunki napisanych tekstów.

Czwarty numer kwartalnika otwiera tłumaczenie z języka holenderskiego wykładu pożegnalnego prof. Gerharda Rohwursta *Neue Sichtweisen auf die liturgischen Traditionen des frühen Christentums. Liturgiewissenschaft und Liturgiegeschichte* („Nowe spojrzenie na tradycje liturgiczne wczesnego chrześcijaństwa. Liturgika i historia liturgii”). Autor wskazuje w nim na liturgikę jako interdyscyplinarną naukę teologiczną, która współpracuje z różnymi naukami, a siła tej współpracy w danym czasie zależy od aktualnego zainteresowania naukowców. Ciągłe „w modzie” pozostają badania nad historią liturgii, zwłaszcza jej wczesnochrześcijańskim, a więc pierwotnym, okresem rozwoju. Rohwurst przedstawia pewne nowe implikacje, które koniecznie trzeba uwzględnić, przystępując do tego typu badań (np. fakt, że nowo wydane rytury nie są zupełnie nowe, ale bazują na istniejących już tradycjach rytualnych). W dalszej części przechodzi do omówienia w tym kluczu wczesnochrześcijańskich rytuałów inicjacyjnych, posiłków i uczt eucharystycznych oraz związanych ze świętowaniem Wielkanocy. Dochodzi do wniosku, że nie da się zrekonstruować w 100% rytów wczesnochrześcijańskich, gdyż są one naznaczone zbyt wieloma niewiadomymi. Ponadto pomiędzy nowo powstałymi rytami chrześcijańskimi a kontekstem, w którym powstały, zawsze istniała pewna

interakcja. Zaś badania wczesnochrześcijańskiej liturgii są istotne nie tylko dla teologii i liturgiki, ale także dla innych dyscyplin naukowych.

Stefan Gärtner w artykule *The Passion. Über eine hybride Form des Passionssspieles* („*The Passion*. O hybrydowej formie misteriów pasyjnych) pochyla się nad problemem hybrydowych cech współczesnego Kościoła niemieckiego. Wskazuje, że przez to Kościół znajduje się w pełnej napięć fazie przejścia od tradycyjnej religijności ludowej ku nowym formom. Jako przykład Kościoła, w którym zjawisko to jest znacznie dalej posunięte, wskazuje na Kościół holenderski, a konkretnie na misterium pasyjne *The Passion*, które zawiera elementy tradycyjnej liturgii, łącząc je z elementami transmitowanej telewizyjnie imprezy masowej. *The Passion* z roku na rok cieszy się coraz większą popularnością; autor zastanawia się, co jest tego powodem, dochodząc do wniosku, że z pewnością stopniowalna możliwość uczestnictwa z kształtowaną na bieżąco intertekstualnością. Zatem hybrydowość przedstawienia nie wynika wyłącznie z połączenia elementów religijnych ze świeckimi, ale także w wieloaspektowej i wielopoziomowej recepcji oraz motywacji do udziału w tym wydarzeniu.

Artykuł Eduarda Nagela *Fünfzig Jahre Zeitschrift „Gottesdienst”. Ein Rückblick* („Pięćdziesiąt lat czasopisma «Gottesdienst». Spojrzenie wstecz”) podejmuje próbę przybliżenia czytelnikowi nie tylko historii czasopisma „Gottesdienst”, ale także przyczyn i motywacji jego powstania. Czasopismo powstało jako odpowiedź na soborową odnowę liturgii, która wymagała wyjaśnienia wielu kwestii zawartych w dokumentach soborowych i posoborowych oraz w praktyce duszpasterskiej. Ponadto autor przedstawia pokrótce biografie kolejnych redaktorów naczelnych czasopisma oraz ich wkład w jego rozwój. Nie stroni także od poruszania spraw trudnych, jak choćby utrudnionych w ostatnich latach kontaktach z komisjami liturgicznymi przy niemieckim czy austriackim Episkopacie. Mimo tych problemów czasopismo było i pozostaje nadal lustrem tego, co aktualnie dzieje się w obszarze liturgicznym; było także ważnym elementem odnowy liturgicznej po Soborze Watykańskim II w obszarze niemieckojęzycznym.

Marek Dziony